

Karel Čapek a Brno

Jiří Poláček

Mezi místa spjatá se životem a tvorbou Karla Čapka patří též Brno, přičemž je nutno vzít v potaz i osobnosti, které zde žily a s nimiž se Čapek stýkal. Jeho první kontakt s tímto městem souvisí se sestrou Helenou, která se 19. listopadu 1904 provdala za brněnského advokáta a politika Františka Koželuhu, člena Moravské pokrokové strany.

Čapek tehdy studoval na gymnáziu v Hradci Králové, kde se také začlenil do tajného studentského spolku, později nazvaného Mansarda. Toto členství bylo považováno za prohřešek, kvůli němuž Čapkovi hrozilo doporučení, aby ze školy odešel (takzvané consilium abeundi). Miroslav Halík s takovým výkladem jeho následného odchodu nesouhlasí, byť připouští, že o nějaký kázeňský problém šlo, o čemž svědčí snížená známka z chování na Čapkově vysvědčení.

Ať už byly důvody jeho odchodu z Hradce Králové jakékoli, v září 1905 se stal v Brně studentem Prvního českého gymnázia, jež se nacházelo na tehdejší Schmerlingově ulici (dnes je to třída Kapitána Jaroše 14). Kromě Čapka na něm v různých dobách studovali například Jan Herben, Vilém Mrštík, Petr Bezruč, Lev Blatný a jeho syn Ivan, Čestmír Jeřábek, Ondřej Sekora či Milan Kundera a mnoho dalších známých osobností.

Za svého studia měl Čapek podnájem u vdovy Františky Anderkové v Augustinské ulici číslo 5 (v čísle 14 tehdy bydlela rodina sestry Heleny, později bydlela v číslech 15 a 17; dnes je to ulice Jaselská). Jeho pobyt tu od roku 1985 připomíná pamětní deska s bustou Miloše Slezáka a s tímto textem: „Zde žil v letech 1905 až 1907 za svých gymnazijních studií Karel Čapek. Byl to čas jeho prvních kroků v literatuře.“

Brno však Čapka zklamalo, jak ukazuje jeho dopis Anně Nepeřené z 31. října 1905: „Stojím tady sám a sám, ve velkém, šeredném městě, v němž není pro mne ani jednoho přítele. Izoloval jsem se od světa a života a zahrabávám se ve své světničce, vrčím na všechny.“ Dodal, že tu „žije bez lásky a přátelství, bez štěstí a krásy, ale klidně“.

Příliš si nerozuměl ani se svými spolužáky, které však prospěchově brzy zastínil. Po absolvování kvinty a sexty Brno opustil. V červenci 1907 se odstěhoval do

Prahy, kde pokračoval ve studiu na Akademickém gymnáziu a po maturitě v roce 1909 se zapsal na pražskou filozofickou fakultu.

Z jeho života v dalších letech nelze pominout **Bílovice nad Svitavou**, v nichž jeho sestra s dcerami Evou a Helenou několik roků trávila léto a spolu s nimi tu pobývali i oba Čapkové. Podle pamětní desky umístěné od roku 1965 na domě v Husově ulici číslo 194 to bylo v letech 1909–1914. Karel Čapek tu v roce 1912 s bratrem Josefem rozepsal povídku *Zářivé hlubiny*, jež je součástí souboru *Zářivé hlubiny a jiné prózy* (1916). Jinak tady kromě psaní a studia hlavně se svými sourozenci odpočíval, toulal se v lesích, chodil na houby.

Evokace jeho pobytů zahrnují vzpomínkové knihy Heleny Čapkové (*Moji milí bratři*, 1962), její dcery Heleny Koželuhové (*Čapci očima rodiny*, 1994, poprvé v exilu 1961) i vnučky Marty Procházkové-Kastnerové (*S odvahou k pravdě. Život političky Heleny Koželuhové, neteře bratří Čapků*, 2019).

V Bílovicích nad Svitavou ovšem pobývaly nebo do nich zajížděly mnohé další kulturní osobnosti, ze spisovatelů například S. K. Neumann, Rudolf Těsnohlídek, Petr Bezruč, Josef Merhaut, Jakub Deml, Viktor Dyk, Karel Toman, Jiří Mahen či František Gellner. Bratři Čapkové se zde sblížili především s básníkem S. K. Neumannem, který tu žil po dvouletém pobytu v Řečkovicích se svou družkou Boženou Hodačovou v letech 1907–1915.

Čapkovy kontakty s Brnem v **meziválečném období** jsou zachyceny v publikaci Miroslava Halíka *Karel Čapek: Život a dílo v datech*. V roce 1921 tu Čapek byl v únoru s Olgou Scheinpflugovou, v dubnu navštívil premiéru hry *R.U.R.* v Národním divadle, v srpnu a v prosinci jednal v redakci Lidových novin. Roku 1922 v únoru zhlédl ve zmíněném divadle premiéru hry *Ze života hmyzu*, v květnu si prohlédl hrad Veveří a v témže roce byl v Brně ještě v červenci a v říjnu; někdy se zde zastavoval při cestě k rodičům do Trenčianských Teplic nebo cestou od nich.

V lednu 1923 byl v Brně na první repríze *Věci Makropulos* v Národním divadle a koncem tohoto roku přivezl do zdejší redakce Lidových novin rukopis románu *Krakatit*. Také v roce 1924 byly jeho návštěvy Brna spojeny s Lidovými novinami, a to v lednu, dubnu, listopadu a v prosinci, přičemž šlo též o účast ve dvou porotách. V únoru 1925 mu bylo nabídnuto místo šéfa brněnské činohry, které odmítl. V říjnu téhož roku v Brně pobýval kvůli koncipování volebního prohlášení Národní strany práce, za niž pak v Praze kandidoval.

V roce 1926 navštívil Brno na konci ledna a v únoru, v červenci tu byl na pohřbu švagra Františka Koželuhy. V prosinci nechyběl ve zdejším Národním divadle na premiéře Janáčkovy opery *Věc Makropulos*. Helena Čapková v knize *Moji milí bratři* píše, že Čapek byl po zhlédnutí operní adaptace své hry „okouzlen a rád“: „Ta věc, na kterou už dávno nemyslel, dopadla v pěkné Janáčkově úpravě a skvělé hudbě ušlechtilé, ba nádherně, i provedení bylo výborné a Karel jen zářil, připíše si u nás s Mistrem navzájem.“

Další Čapková návštěva Brna podle Miroslava Halíka proběhla až v červnu 1928 ve spojitosti s Výstavou soudobé kultury. Ve třicátých letech autor *Krakatitu* do Brna zajížděl zjevně méně. V Halíkově publikaci je zachycena pouze jeho účast na pohřbu šéfredaktora Lidových novin Arnošta Heinricha 6. května 1933 a zmíněna premiéra *Bílé nemoci* v brněnském Zemském divadle 29. ledna 1937.

Zaměříme-li se na Čapkovu **publicistickou a literární činnost**, i v ní existují četné souvislosti s Brnem. V brněnském týdeníku Neděle 23. dubna 1904 debutoval dvojicí básní nazvanou Prosté motivy I a II, po ní tu ještě v roce 1904 otiskl tři básně. Další tři básně publikoval roku 1905 v Moravské orlici a v Moravském kraji mu vyšly články Ze studentstva o studentstvu a Dekadence.

V roce 1907 začal přispívat do Moravsko-slezské revue a Lidových novin, načež o rok později u něj nastala úplná publikační exploze, přičemž i některé další příspěvky otiskoval v obou řečených periodikách, zejména v Lidových novinách.

Texty s brněnskou tematikou psal v rozmezí třiceti let. Roku 1909 glosoval v Horkého týdeníku článek Viléma Mrštíka z Lidových novin týkající se projektu brněnského Národního divadla. Stejně problematice se věnoval roku 1918 v časopisu *Národ*. Všechny další texty o Brně kromě recenze jedné výstavy v Národních listech zveřejnil na stránkách Lidových novin. 18. května 1922 tu otiskl entrefilet nazvaný Co Brnu sluší:

„To se rozumí, že jaro; ale vtip je v tom, že Brnu sluší jaro jaksi mimořádně, podstatně, osobně a charakterně. Nu ovšem, Praze přepěkně sluší ta čupřina bílých květů na Strahově a jinde; ale i pod pěnou květů je Praha stará, monumentální, mlžná a elegická; a tato elegičnost roste do léta a na podzim Praha stává se plně sama sebou, podzimní krasavicí zamlžených očí a bohaté krásy. Krása Brna není vůbec bohatá; Brno vlastně není krásné ani výstavně, ani půdorysně, ale je mladé.“

V roce 1928 Čapek glosoval slavnostní položení základního kamene k první budově Masarykovy univerzity, ale hlavně se v několika příspěvcích zaměřil na

Výstavu soudobé kultury. V listopadu roku 1932 komentoval zavedení přírážky k vstupnému v brněnských kinech ve prospěch nezaměstnaných a v květnu 1933 proces s fašistickými pučisty, kteří přepadli židenické kasárny. Ve zbylých textech s brněnskou tematikou se věnoval hlavně sociální problematice, například akci Demokracie dětem.

S jeho vztahem k Brnu úzce souvisí komunikace s osobnostmi, jež tu žily či působily. Jak už jsem uvedl, bratři Čapkové se v Bílovicích nad Svitavou seznámili se **S. K. Neumannem**, který již 20. ledna 1908 o nich informoval Viktora Dyka: „Dovolte, bych Vás upozornil na dva mladé hochy, kteří se podpisují bratři Čapkové a mají i dobrou vůli, i talent. Bohužel jsou dosud až po uši v artismu, ale snad se časem napraví.“

Jejich styky s Neumannem přibližuje i Helena Čapková v knize *Moji milí bratři*. Zmiňuje se tu o společné zálibě v houbaření, ale i o „nekonečných debatách o literatuře, umění, o nápravě špatně uspořádaného světa“. Neumann měl podle ní „oba bratry rád; a v Bílovicích nemohl se jich nasytit, třebaže byl už věkem zralý muž a oni jen dospívající chlapi“.

Blízký vztah obou Čapků a Neumanna dokládá soubor korespondence z let 1910 až 1918, vydaný v roce 1962. Bohužel jde jen o dopisy bratří Čapků, Neumannovy listy jsou nezvěstné. Značná část dopisů obou Čapků se týká *Almanachu na rok 1914* a přípravy dalšího almanachu, který se však už neuskutečnil.

Karel Čapek Neumannovi několikrát psal o své předmluvě k jeho *Knize lesů, vod a strání* (1914) a často se velmi pochvalně vyjadřoval o jeho poezii. Třeba v dubnu 1914 mu napsal: „Vy máte schopnost obrazu jako nikdo druhý v Čechách, to jsou úžasná místa, co člověk ve Vás najde, a právě moderní forma tomu dává něco absolutního.“

Řada dalších dopisů – de facto všechny ostatní do března 1918 – podává svědectví o době první světové války, o životě obou Čapků a zprostředkovaně i o životě S. K. Neumanna. V roce 1917 Čapci několikrát psali o svých knížkách – o *Leliu a Božích mukách*, přičemž žádali Neumanna o recenze; ten oba svazky pak posoudil v prvním ročníku Června. Karel Čapek recenzoval Neumannovy *Nové zpěvy* a knížku *Ať žije život!* či *Knihu mládí a vzdoru*, ale už kriticky glosoval časopis Reflektor, který Neumann redigoval.

Ve dvacátých letech se jejich cesty rozešly. Neumann v roce 1921 vstoupil do Komunistické strany Československa, Čapek naopak přispěl – vedle Františka Langera, Jana Herbena, Fráni Šrámka, Josefa Kopty nebo Richarda Weinerja – do ankety časopisu *Přítomnost*, jež vycházela na přelomu let 1924 a 1925 pod názvem *Proč nejsem komunistou*. Někdejší několikaletá blízkost byla ta tam...

Druhou osobností byl literární historik a kritik **Arne Novák**. S Čapkem se potkal již za svého působení na pražské filozofické fakultě, na níž Čapek studoval v letech 1909–1915; s Novákem si tehdy příliš nerozuměl. Jejich nesoulad se projevil hlavně ve spojitosti s *Almanachem na rok 1914*, což dokládá zmíněná korespondence se S. K. Neumannem.

V meziválečném období měl Čapkův vztah k Novákovi, který byl od roku 1920 profesorem brněnské filozofické fakulty, již jinou podobu; navíc je nově spojovaly Lidové noviny. Ještě v říjnu 1919 ho v časopisu *Nebojsa ve fejetonu České houby* rozmarně charakterizoval jako „podivnou, ryze českou houbu“ s mnoha výtrusy, latinsky nazvanou „arne novum“, později byl však jeho poměr k němu vážnější.

V letech 1918–1920 redigoval třídílný soubor *Nůše pohádek*, do jehož druhého dílu začlenil Novákovu pohádku *Hadí hospodářství*. V letech 1921 a 1924 společně zasedali v literárních porotách, Novák byl roku 1924 členem poroty, která Čapkovi udělila státní cenu za román *Krakatit*. Ve dvacátých letech si často posílali své knížky.

Jejich vztah dokresluje vzájemná korespondence. Například v dopisech ze 14. prosince 1934 a z 14. dubna 1935 Novák vyjádřil nesouhlas s Čapkovými reakcemi na dobové dění, leč ocenil ho jako spisovatele s osobitým „pohledem do záhad lidství a osudu“, přičemž vyzvedl román *Obyčejný život*.

Z Čapkových dopisů adresovaných Novákovi se zachovalo patnáct listů z let 1910–1936. Týkaly se hlavně jeho spolupráce s časopisem *Přehled* a Novákovy spolupráce s *Národními listy*, *Lidovými novinami* a revuí *Musaion*. Ve třicátých letech Čapek ve svých dopisech obdivně psal o Thomasi Mannovi, zatímco negativně hodnotil Jakuba Demla.

Mimoto v různých periodikách referoval o některých Novákových pracích. Za zmínku stojí především recenze Novákova souboru sloupků *Hovory okamžiků*, otištěná v květnu 1926 v *Lidových novinách*. Arne Novák jako literární kritik psal o Čapkově tvorbě mnohem více: posuzoval jeho romány, hry, povídkové soubory a cestopisy, ale i svazky publicistických žánrů. Napsal též Čapkovu

heslo v *Ottově slovníku naučném nové doby* a referoval i o čapkovských pracích. Své soudy tiskl převážně v Lidových novinách, v nichž se 26. prosince 1938 a 1. ledna 1939 s Čapkem také rozloučil.

V menší míře se Čapek stýkal a korespondoval s **Jiřím Mahenem**. Spolu s bratrem Josefem již v říjnu 1910 v Přehledu posoudil jeho *Janošíka*, a to dosti negativně. V dubnu 1921 v Lidových novinách recenzoval povídkovou knížku *Měsíc*. V tomto roce se také uskutečnilo jedno z jejich setkání. Tehdy se jednalo o brněnském divadelním angažmá Olgy Scheinpflugové, s níž Mahen nesouhlasil. Čapek o tom v dopisu Olze 8. dubna 1921 napsal, že „naštěstí Mahen o ničem nerozhoduje a jen zuřivě mluví“.

Z dvacátých let pocházejí též jejich dopisy. Čapek jako dramaturg Městského divadla na Královských Vinohradech Mahenovi v listopadu 1922 sdělil, že s radostí četl jeho hru *Dezertér* a že ji doporučil k provozování. Stejně jako Jaroslav Kvapil si však nevěděl rady s „alegorickými figurami“, o nichž psal znovu v březnu 1923. V tomto dopisu navrhl jejich „podstatné zjednodušení a zprůhlednění“. Mahen však tyto úpravy odmítl; jeho hra přesto byla inscenována: premiéru měla ve zmíněném divadle 30. září 1924.

Svět divadla spojuje Čapka také s **Leošem Janáčkem**. Ve třech dochovaných Čapkových dopisech adresovaných Janáčkově z let 1923 a 1928 jde hlavně o *Věc Makropulos*. Čapek dal Janáčkově právo, aby jeho hru upravil, jak bude potřebovat. Premiéry její operní adaptace 18. prosince 1926 v brněnském Národním divadle, na niž ho Janáček osobně pozval, se pak zúčastnil. Po této premiéře následovalo posezení v bytě Heleny Čapkové, jejíž svědectví jsem už citoval.

Na podobné, leč nedatované setkání vzpomíná Čestmír Jeřábek v knize *V paměti a v srdci*: „Vzpomínám, jak se mi rozbušilo srdce, když jsem se jednoho večera na pozvání spisovatelky Heleny Čapkové octl v jejím brněnském bytě společně s několika svými mladými literárními druhy tváří v tvář jejím bratřím Karlovi a Josefovi – a navíc ještě Leoši Janáčkově. To byla úzkostná chvíle, ale změnila se v radost. Josef byl vážný a milý, Karel bodrý a usměvavý. Ostych z nás spadl, rozprávka plynula zcela po přátelsku.“

Dodejme, že Čapek napsal také Janáčkův nekrolog nazvaný *Jeden z nejmladších*, který otiskl 14. srpna 1928 v Lidových novinách.

S Brnem je dále spjat **Petr Bezruč**, o němž Čapek několikrát psal v Národních listech a v Lidových novinách. Zjevně s ním též korespondoval, ale žádný jeho dopis není znám. K dispozici máme pouze osm Bezručových dopisů z let 1925–1930. List z 5. července 1925 se vztahuje k Čapkovu odmítnutí členství v České akademii věd a umění: argumentoval mj. tím, že členy nejsou Petr Bezruč, Karel Toman či Fráňa Šrámek. 20. července 1925 autor *Slezských písní* Čapkovi sdělil, že odjíždí na dovolenou do „země dešťů“, jíž mínil Slezsko, a úmysl vyjít na Lysou horu. V září 1927 vtipně psal o své šedesátce, k čemuž v říjnu přidal: „Dosti Bezručel!“ V prosinci 1928 Čapkovi adresoval „poznámky moravského čtenáře“ k *Hovorům s T. G. Masarykem*, zbylé dopisy obsahují verše.

Čapek samozřejmě komunikoval i s lidmi z okruhu Lidových novin. Patřili k nim jejich zakladatel **Adolf Stránský** a jeho syn **Jaroslav Stránský**, šéfredaktor **Arnošt Heinrich** či brněnský rodák a šéf pražské redakce Lidových novin **K. Z. Klíma**. Čapek s nimi korespondoval, navíc v roce 1931 v Lidových novinách otiskl nekrolog Adolfa Stránského a o dva roky později zde publikoval nekrolog Heinrichův.

Čapkova komunikace s brněnskými osobnostmi dále zahrnovala lidi z divadelní sféry a ze světa vědy. Byli to ředitelé brněnského Národního divadla **Václav Štech** a **Václav Jiřikovský**, šéf opery tohoto divadla **František Neumann** a z řad vědců profesori MU **Edvard Babák**, **Inocenc Arnošt Bláha** a **Antonín Trýb**, který byl též spisovatelem: přispěl do prvního svazku *Nůše pohádek* a Čapek v roce 1921 v LN recenzoval jeho cestopis *Před branami Východu*.

Nakonec je nutno zmínit **Věru Hrůzovou**, dceru profesora brněnské Vysoké školy zvěrolékařské Antonína Hrůzy. Čapek ji poznal jako studentku pražské Československé obchodní akademie 19. prosince 1920, a to v pražském salonu Anny Lauermannové, která jako spisovatelka psala pod mužským pseudonymem Felix Téver. Ač byl již zamilován do Olgy Scheinpflugové, do Věry se rovněž zamiloval a se svým dilematem se jí svěřil hned v prvním dopisu 27. prosince 1920: „Žiju na ostří nože. Musím padnout na jednu nebo na druhou stranu.“ Následovaly další listy, jež Jiří Opelík roku 1980 vydal v souboru *Dopisy ze zásuvky*. Je v nich řada zmínek o Brně, o jeho návštěvách a setkáních s Věrou. Ta se 10. října 1923 v Brně vdala, ale psali si a stýkali se i nadále; poslední Čapkův dopis má datum 24. února 1931.

Jak vidno, kapitola Karel Čapek a Brno je značně obsáhlá a mnohostranná. Tvoří ji různá fakta obsažená v odborné literatuře, memoárech i v korespondenci. Jejich souhrn dokresluje Čapkovu biografii, jeho literární a novinářskou činnost a vedle vztahu k Brnu i vztah k řadě známých kulturních osobností.